

Dagna Dejna

- ▶ Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
(Nicolaus Copernicus University in Torun, Poland)
- ▶ e-mail: dagnadejna@umk.pl
- ▶ ORCID: 0000-0003-0722-1992

DOI: 10.15290/mhi.2024.23.02.24

TENDENCJA DO ZAWĘŻANIA KATEGORII OSÓB OBJĘTYCH PRAGMATYKĄ ZAWODOWĄ – DYSKUSJA WOKÓŁ KARTY NAUCZYCIELA. PERSPEKTYWA SPOŁECZNO-PEDAGOGICZNA ORAZ PRAWNA

Abstrakt

Niniejsze opracowanie ma charakter interdyscyplinarny, łączy doświadczenia i zainteresowania autorki, które obejmują kwestie związane z prawem pracy i szeroko rozumiane kwestie społeczno-pedagogiczne. To właśnie na styku dwóch dyscyplin naukowych (prawa i pedagogiki) udało się dostrzec problem badawczy, dotyczący rozwijającej się skłonności władz do wyłączenia spod Karty Nauczyciela kolejnych grup pracowników. Dlatego też celem badawczym tego artykułu jest rekonstrukcja i opis przejawów tytułowej tendencji do zawężania kategorii osób wykonujących zawody pedagogiczne, których stosunek pracy regulowany jest przez przepisy Karty Nauczyciela oraz nakreślenie możliwych konsekwencji tendencji, o której mowa. Główną osią problemową opracowania jest kluczowy aspekt funkcjonowania nauczycielskiej pragmatyki zawodowej Karty Nauczyciela, który, zarówno w pracach naukowych, jak i publicystycznych, jest pomijany. W dyskursie naukowym na gruncie pedagogiki i prawa problem tendencji do zawężania kategorii osób objętych pragmatyką zawodową nie istnieje. Ma to konsekwencje dla praktyki pedagogicznej i szeroko rozumianej rzeczywistości edukacyjnej.

Celem niniejszego opracowania jest zwrócenie uwagi na zmiany w podstawowej ustawie oświatowej, które zostały już dokonane, oraz na jeden z projektów zmian, który nie został wprowadzony, ale wciąż jest dyskutowany i zyskał sporą aprobatę. Nade wszystko

celem tego opracowania jest zwrócenie uwagi na kwestie nieobecne w środowiskach prawniczych i pedagogicznych, ze szczególnym uwzględnieniem ich społecznych i edukacyjnych konsekwencji. Bowiern pod pretekstem troski o braki kadrowe (które są obecnie bardzo realne i dotkliwe) stworzono skuteczny sposób na obniżenie kosztów pracowniczych. Przy okazji jednak sposób ten prowokuje szereg konsekwencji, które koncentrują się wokół obniżenia jakości usług edukacyjnych: kształcenia, wychowania i opieki. W artykule eksponowana jest krytyczna perspektywa społeczno-pedagogiczna oraz prawna, dzięki czemu czytelnicy mogą zyskać szerszy ogłąd problemu. Na potrzeby tekstu zastosowano metodę analizy źródeł wtórych, poddając analizie teksty prawne będące przedmiotem opracowania. Włączono również do narracji teksty publicystyczne i wątki etnograficzne, wynikające z doświadczeń autorki w roli wykładowczyni akademickiej i badaczki rzeczywistości edukacyjnej i społecznej.

Słowa kluczowe: prawo pracy, prawo oświatowe, pedagogika krytyczna, studia interdyscyplinarne, perspektywa prawna i społeczna, Karta Nauczyciela, degradacja zawodu nauczyciela i pedagoga

THE TENDENCY TO NARROW THE CATEGORIES OF PEOPLE ON THE BASIS OF PROFESSIONAL PRAGMATICS – DISCUSSION AROUND THE TEACHER’S CHARTER. SOCIO-PEDAGOGICAL AND LEGAL PERSPECTIVE

Abstract

This study is interdisciplinary in nature, combining the author’s experiences and interests, which include issues related to labor law and broadly understood socio-pedagogical issues. It was at the intersection of two scientific disciplines (law and pedagogy) that a research problem was identified regarding the authorities’ developing tendency to exclude subsequent groups of employees from the Teacher’s Charter. Therefore, the research goal of this article is to reconstruct and describe the manifestations of the tendency in question to narrow down the categories of people performing teaching professions whose employment relationship is regulated by the provisions of the Teacher’s Charter and to outline the possible consequences of the tendency. The main problem axis of the study is the key aspect of the functioning of the teachers’ professional pragmatics of the Teacher’s Charter, which is omitted both in the scientific and journalistic works. In the scientific discourse on pedagogy and law, the problem of the tendency to narrow down the categories of people covered by professional pragmatics does not exist. This has consequences for pedagogical practice and for the broadly understood educational reality.

The aim of this study is to draw attention to the changes in the basic education act that have already been made and to one of the draft changes that has not been introduced, but it is still being discussed and has gained considerable approval. Above all, the aim

of this study is to draw the reader's attention to the issues absent in legal and pedagogical circles, with particular emphasis on their social and educational consequences.

The pretext of caring about staff shortages (which are currently very real and severe), was used as an effective way to reduce employee costs. At the same time, however, this method provokes a number of consequences that focus on reducing the quality of educational services: education, upbringing and care. The article presents a critical socio-pedagogical and legal perspective, thanks to which readers can gain a broader view of the problem. For the purposes of the text, the method of analyzing secondary sources was used, analyzing the legal texts that were the subject of the study. Journalistic texts and ethnographic threads, resulting from the author's experience as an academic lecturer and a researcher of educational and social reality, were also included in the narrative.

Key words: labor law, educational law, critical pedagogy, interdisciplinary studies, legal

1. Wstęp

Dyskusja wokół Karty Nauczyciela trwa nieprzerwanie od ponad 40 lat. Dotyczy zarówno jej zakresu przedmiotowego, jak i podmiotowego i jest wielowątkowa. Obejmuje między innymi kwestie finansowe, definicję nauczyciela i nauczycielskich obowiązków, warunki pracy i warunki awansu zawodowego, uprawnienia socjalne, kwestie urlopów i uprawnień emerytalnych. Problematyka funkcjonowania tej kluczowej ustawy oświatowej była już wielokrotnie podejmowana w pracach naukowych z różnych dyscyplin, w tym przez przedstawicieli prawa i nauk społecznych (szczególnie pedagogiki).

Celem niniejszego opracowania nie jest ponowna inwentaryzacja dyskusji wokół Karty Nauczyciela, szczególnie teraz, kiedy zmiany w sektorze edukacji dzieją się dynamicznie.

13 kwietnia 2023 roku, podczas debaty wokół wniosku Koalicji Obywatelskiej, Lewicy, Koalicji Polskiej i Polski 2050 o wyrażenie wotum nieufności wobec ministra nauki i edukacji Przemysław Czarnka, padła kolejna i wydaje się, że najpoważniejsza z dotychczasowych zapowiedzi likwidacji Karty Nauczyciela. Minister pozostał szefem Ministerstwa Edukacji i Nauki i osobiście potwierdził plany likwidacji Karty Nauczyciela już jesienią 2023 roku. Słowa te potwierdził dzień później wiceminister edukacji i nauki Tomasz Rzymkowski, nazywając Kartę Nauczyciela „reliktem stanu wojennego”, setki

razy nowelizowanym, będącym odpowiedzią na potrzeby Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej aktem, którego likwidacja ma być kluczowym punktem zapowiadanej już wcześniej nowelizacji prawa oświatowego. Obecnie, po zmianach w Ministerstwie Edukacji Narodowej, debata wokół Karty Nauczyciela ustąpiła wydawać się może pilniejszym do rozstrzygnięcia kwestiom, ale z całą pewnością wkrótce ona wróci. Być może powstanie nowa, uwspółcześniona regulacja, czyli nowa pragmatyka zawodowa. Być może zostaną naniesione tylko niewielkie zmiany. Dużo zależy od wyników konsultacji ze środowiskiem nauczycielskim i eksperckim. Kierunku, jaki zostanie obrany, jeszcze nie znamy.

Jednak, niezależnie od wymienionych wyżej okoliczności, warto zwrócić uwagę na ważny aspekt funkcjonowania nauczycielskiej pragmatyki zawodowej, który zarówno w opracowaniach naukowych, jak i publicystycznych jest pomijany. Mam tu na myśli akt obecnie funkcjonujący oraz ten, który od jakiegoś czasu, szczególnie podczas debat branżowych, jest projektowany. Warto pochylić się nad obecną od kilku lat tendencją do zawężania kategorii osób objętych pragmatyką zawodową. Ma to konsekwencje dla praktyki pedagogicznej i szeroko rozumianej rzeczywistości edukacyjnej.

Celem pracy jest zwrócenie uwagi na jeden z aspektów dokonanych i projektowanych zmian w podstawowej ustawie oświatowej oraz na jego społeczne i edukacyjne konsekwencje. Pod pretekstem troski o braki kadrowe (które są obecnie realne i dotkliwe) stworzono bowiem sposób na obniżenie kosztów pracowniczych. Przy okazji jednak sposób ten prowokuje szereg konsekwencji, które koncentrują się wokół obniżenia jakości usług edukacyjnych: kształcenia, wychowania i opieki.

2. Karta Nauczyciela – informacje podstawowe

Karta Nauczyciela to jedna z podstawowych ustaw oświatowych, regulująca prawa i obowiązki nauczycieli¹. Stanowi przykład pragmatyki zawodowej, co oznacza, że reguluje kompleksowo stosunki pracy osób jej podlegających i w zakresie tych

¹ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 kwietnia 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Karta Nauczyciela, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230000984> (dostęp: 17.10.2024).

regulacji jej przepisy mają pierwszeństwo przed kluczowym aktem prawnym w tej sprawie, jakim jest Kodeks pracy².

Prawne uregulowanie pracy zawodowej nauczyciela występuje więc w odrębnej ustawie, która ujmuje całościowo praw i obowiązków nauczyciela i jest nazywana pragmatyką nauczycielską. Nazwa ta została później wyparta prawnie niezbyt czytelne określenie „Karta Nauczyciela”, jak nazwano ustawy z 1972 roku i 1982 roku. Prawnie istotny jest ustawowy charakter tej regulacji, czyli przepisów powszechnie obowiązujących, a więc wiążących władze szkolne, z ministrem włącznie. W historii polskiego prawodawstwa oświatowego występowała już parokrotna ustawowa regulacja sytuacji prawnej nauczycieli. W tych ustawach pragmatycznych mamy do czynienia z pewną ewolucją rozwiązań – od szczegółowych ustaleń służbowego stosunku pracy do umownego stosunku pracy i jego cywilno-prawnej ochrony.

Chronologicznie pierwsza w tej materii ustawa, z 1926 roku, stosunek pracy nauczyciela ujmuje wyraźnie w ramy nominacji i stabilizacji jako kategorię stosunków administracyjno-prawnych (zob. ustawa z dnia 1 lipca 1926 roku o stosunkach służbowych nauczycieli, t.j. Dz.U. 104/873/32). Kolejna ustawa – z 1956 roku – utrzymuje zasadę nominacji, dopuszcza jednak kontraktowy stosunek pracy, do którego zresztą odnosi większość zasad administracyjno-prawnego stosunku pracy z nominacji (zob. Ustawa dnia 27 kwietnia 1956 roku o prawach i obowiązkach nauczycieli, Dz.U. 12/63/56). Ustawę tę zastępuje Karta Nauczyciela z 1972 roku (zob. Karta praw i obowiązków nauczyciela z 1972 roku, Dz.U. 16/114/72), która stanowi *lex specialis* wobec Kodeksu pracy. Zupełnie inaczej administracyjno-prawnie ustawia pracę nauczycieli, dopuszczając jednocześnie całą cywilno-prawną ochronę pracowniczych interesów nauczyciela i ochronę właściwą dla powszechnych stosunków prawa pracy. Przepisy kolejnej ustawy, Karty Nauczyciela z 1982 roku (zob. Karta Nauczyciela z 1982 roku, Dz.U. 3/19/82) oraz nowszych szły raczej w kierunku łagodzenia rygorów podporządkowania służbowego³.

Trudno jest akt prawa pracy, jakim jest Karta Nauczyciela, porównywać z prawem oświatowym. O ile prawo oświatowe ma charakter powszechnie obowiązujący,

² Gawroński Krzysztof (red.), Olszewski Artur, Zajda Beata, Karta Nauczyciela; komentarz, WKP 2023.

³ J. Homplewicz, *Polskie prawo szkolne. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1984, s. 257–259.

regulujący funkcjonowanie każdego elementu systemu oświaty, o tyle Karta Nauczyciela, jako prawo pracy, odnosi się tylko do nauczycieli zatrudnionych w określonych typach szkół i placówek. Jej stosowanie nie ma charakteru powszechnego i w zasadzie obejmuje szkoły oraz placówki prowadzone przez ministrów i jednostki samorządu terytorialnego oraz inne osoby prawne i fizyczne. W przypadku szkół i placówek publicznych oraz niepublicznych prowadzonych przez osoby prawne i fizyczne przepisy Karty Nauczyciela dotyczą tylko określonych uprawnień, najczęściej emerytalnych, wyraźnie wyszczególnionych w art. 91b.

W postanowieniach wstępnych, które po krótkiej preambule stanowią rozdział 1 karty, ustalono, kto podlega jej przepisom. Ogólnie można stwierdzić, że ustawie tej podlegają nauczyciele, wychowawcy i inni pracownicy pedagogiczni zatrudnieni w publicznych przedszkolach, szkołach, zakładach kształcenia i placówkach doskonalenia nauczycieli, w zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich, rodzinnych ośrodkach diagnostyczno-konsultacyjnych oraz zatrudnieni przed 27 czerwca 2003 roku w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz ośrodkach adopcyjno-opiekuńczych, nauczyciele zatrudnieni w szkołach przy placówkach konsularnych i dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej, a także kuratorzy, wicekuratorzy, nauczyciele mianowani lub dyplomowani zatrudnieni na stanowiskach, na których wymagane są kwalifikacje pedagogiczne w urzędach organów administracji rządowej, kuratoriach oświaty, specjalistycznych jednostkach nadzoru pedagogicznego, centralnej i okręgowych komisjach egzaminacyjnych (art. 91a), publicznych i niepublicznych przedszkolach, szkołach i placówkach publicznych i niepublicznych, prowadzonych przez osoby fizyczne i prawne (art. 91b), nauczyciele urlopowani na podstawie ustawy o związkach zawodowych (art. 91a), u pracodawców pełniący funkcję instruktorów praktycznej nauki zawodu i w ochotniczych hufcach pracy na stanowiskach wychowawców (art. 91b).

Przepis art. 91 wskazuje grupy nauczycieli zatrudnionych w określonych typach szkół i placówek czy urzędów, którzy mogą korzystać tylko z zapisanych w tym artykule uprawnień czy powinności wynikających z Karty Nauczyciela.

Jak każde prawo pracy Karta Nauczyciela określa prawa i obowiązki tej grupy pracowników. Obowiązki to realizacja zadań zawartych w art. 6, ale również ocena pracy nauczyciela i dyrektora szkoły, procedury z nią związane oraz prawo do odwołania się od oceny. Obowiązki nauczyciela to również uznanie

zwierzchnictwa dyrektora szkoły, który jako przełożony służbowy, przewodniczący rady pedagogicznej odpowiada za dydaktyczny i wychowawczy poziom szkoły. Tylko dyrektor szkoły – w ramach swoich kompetencji – dokonuje oceny pracy nauczyciela, a zmiana oceny może nastąpić tylko w drodze odwołania – w trybie określonym przez Kartę Nauczyciela i wydanym na jej podstawie rozporządzeniu Ministra Edukacji i Nauki z 25 sierpnia 2022 roku w sprawie oceny pracy nauczycieli (Dz.U., poz. 1822)⁴.

Karta Nauczyciela została uchwalona 26 stycznia 1982 roku (tekst pierwotny: Dz.U. nr 3, poz. 19, z późn. zm.). Ustawą poprzedzającą była ustawa z 27 kwietnia 1972 roku – Karta praw i obowiązków nauczyciela (Dz.U. nr 16, poz. 114 z późn. zm.).

Przepisy Karty Nauczyciela ulegały wielokrotnym zmianom, ostatnia, obszerna zmiana była 5 sierpnia 2022 roku (Dz.U., poz. 1730). Jednolite brzmienie przepisów Karty zostało opublikowane w formie załącznika do obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej opublikowanego w Dz.U. 2021, poz. 1762. Ustawą z 24 marca 2022 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela (Dz.U., poz. 935) wprowadzono zmiany dotyczące brzmienia art. 93 oraz dodano art. 93a.

Karta Nauczyciela jest określana jako tak zwana pragmatyka zawodowa nauczycieli, co oznacza, że przy regulacji stosunku pracy osób, które jej podlegają, ma ona pierwszeństwo przed innymi ustawami – z ustawą z 26 czerwca 1974 roku – Kodeks pracy (Dz.U. 2022, poz. 1510, z późn. zm.) włącznie (zgodnie z zasadą *lex specialis derogat legi generali*). Karta stanowi źródło praw i obowiązków wynikających ze statusu zawodowego nauczyciela.

Przepisy Kodeksu pracy⁵ mają zastosowanie w kwestiach nieuregulowanych w Karcie Nauczyciela (art. 5 Kodeksu pracy).

Ustawie podlegają w szczególności nauczyciele, wychowawcy i inni pracownicy pedagogiczni zatrudnieni w:

⁴ Ibidem.

⁵ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku Kodeks pracy (t.j. Dz.U. 2022, poz. 1510, z późn. zm.), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220001510> (dostęp: 18.10.2024).

1. publicznych przedszkolach,
2. publicznych szkołach podstawowych, szkołach ponadpodstawowych,
3. placówkach oświatowych, placówkach doskonalenia nauczycieli działających, na podstawie ustawy z 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe (Dz.U. 2021, poz. 1082 z późn. zm.),
4. zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich oraz rodzinnych ośrodkach diagnostyczno-konsultacyjnych,
5. publicznych kolegiach pracowników służb społecznych.

Jeśli chodzi o szkolnictwo niepubliczne, to Karta Nauczyciela nie obowiązuje bądź obowiązuje w ograniczonym zakresie. Karta składa się z 16 rozdziałów. Oprócz postanowień wstępnych zostały w niej zawarte następujące zagadnienia: obowiązki nauczycieli, wymagania kwalifikacyjne nauczycieli, awans zawodowy nauczycieli, nawiązanie, zmiana i rozwiązanie stosunku pracy, warunki pracy i wynagrodzenie, nagrody i odznaczenia, uprawnienia socjalne i urlopy, finansowanie kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli, ochrona zdrowia, Dzień Edukacji Narodowej, odpowiedzialność dyscyplinarna nauczycieli i wychowawców oraz uprawnienia emerytalne. Całość zamykają przepisy epizodyczne, przejściowe i końcowe⁶.

Ustawie (Karcie Nauczyciela) podlegają również w zakresie określonym ustawą:

1. nauczyciele mianowani lub dyplomowani zatrudnieni na stanowiskach, na których wymagane są kwalifikacje pedagogiczne, w:
 - urzędach organów administracji rządowej,
 - kuratoriach oświaty,
 - specjalistycznej jednostce nadzoru,
 - Centralnej Komisji Egzaminacyjnej oraz okręgowych komisjach egzaminacyjnych,
 - organach sprawujących nadzór pedagogiczny nad okręgowymi ośrodkami wychowawczymi, zakładami poprawczymi, schroniskami dla nieletnich oraz szkołami przy zakładach karnych;
2. nauczyciele zatrudnieni w szkołach polskich, o których mowa w art. 4 pkt 29d ustawy z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe, oraz w publicznych szkołach i zespołach szkół przy przedstawicielstwach dyplomatycznych, urzędach konsularnych i przedstawicielstwach wojskowych Rzeczypospolitej Polskiej;

⁶ Ibidem.

3. nauczyciele zatrudnieni w publicznych placówkach doskonalenia nauczycieli o zasięgu ogólnokrajowym, publicznych placówkach doskonalenia nauczycieli szkół artystycznych oraz publicznych placówkach doskonalenia nauczycieli przedmiotów zawodowych, którzy nauczają w szkołach rolniczych, oraz publicznej placówce doskonalenia nauczycieli przedmiotów zawodowych o zasięgu ogólnokrajowym, o których mowa odpowiednio w art. 8 ust. 5 pkt 1 lit. b, ust. 6 i ust. 7 pkt 2 i ust. 14 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe;
4. nauczyciele skierowani przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania do pracy w szkołach działających na podstawie Konwencji o Statucie Szkół Europejskich, sporządzonej w Luksemburgu dnia 21 czerwca 1994 roku (Dz.U. 2005, poz. 10), zwanych dalej „szkołami europejskimi”;
5. nauczyciele szkół za granicą;
6. nauczyciele zatrudnieni w:
 - publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach prowadzonych przez osoby fizyczne oraz osoby prawne niebędące jednostkami samorządu terytorialnego,
 - przedszkolach niepublicznych, niepublicznych placówkach, o których mowa w ust. 1 pkt 1, oraz szkołach niepublicznych i niepublicznych szkołach artystycznych o uprawnieniach publicznych szkół artystycznych,
 - publicznych innych formach wychowania przedszkolnego prowadzonych przez osoby fizyczne oraz osoby prawne niebędące jednostkami samorządu terytorialnego oraz niepublicznych innych formach wychowania przedszkolnego;
7. nauczyciele urlopowani na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 maja 1991 roku o związkach zawodowych (Dz.U. 2022, poz. 854);
8. pracownicy zatrudnieni u pracodawców niewymienionych w ust. 1 oraz ust. 2 pkt. 1–3, pełniący funkcję instruktorów praktycznej nauki zawodu oraz kierowników praktycznej nauki zawodu, posiadający kwalifikacje określone dla nauczycieli praktycznej nauki zawodu oraz wykonujący pracę dydaktyczną i wychowawczą w wymiarze przewidzianym dla tych nauczycieli;
9. pracownicy zatrudnieni w ochotniczych hufcach pracy na stanowiskach wychowawców, pedagogów oraz na stanowiskach kierowniczych, posiadający kwalifikacje, o których mowa w art. 9 ust. 1 pkt 1, wykonujący pracę dydaktyczną i wychowawczą co najmniej w połowie obowiązującego ich czasu pracy⁷.

⁷ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (t.j. Dz.U. 2023, poz. 984), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230000984> (dostęp: 17.10.2024).

Po zapowiedziach likwidacji Karty Nauczyciela, które padły z mównicy sejmowej w kwietniu 2023 roku, Związek Nauczycielstwa Polskiego rozpoczął kampanię, której celem było „odczarowanie” Karty i społeczna edukacja w zakresie znaczenia tego aktu dla wszystkich członków społeczności szkolnej. Materiały publikowane przez Związek Nauczycielstwa Polskiego znakomicie oddają stosunek przedstawicieli tej grupy zawodowej do Karty Nauczyciela.

Warto wsłuchać się w tę argumentację, szczególnie w kontekście problemu poruszanego w niniejszym opracowaniu. Stanowisko Związku Nauczycielstwa Polskiego wobec Karty Nauczyciela opublikowane zostało na oficjalnej witrynie internetowej i można zawrzeć je w kilkunastu przywołanych poniżej punktach:

- Historia nauczycieli i nauczycielek w Polsce splata się z Kartą Nauczyciela, ustawą regulującą pragmatykę zawodową. Praprzodką dzisiejszej ustawy jest ustawa o stosunkach służbowych nauczycieli z 1926 roku, a obecnie funkcjonująca Karta jest jedną z najczęściej nowelizowanych ustaw w Polsce.
- Karta jest ustawą regulującą kwestie związane z warunkami pracy, wynagrodzeniem oraz określa kwalifikacje nauczycieli.
- Karta stanowi jedyny już dzisiaj właściwie w Polsce – zbiorowy układ pracy.
- Ustawa ta szczegółowo określa warunki pracy nauczycieli, ich obowiązki, prawa oraz precyzuje stopnie awansu zawodowego i wysokość wynagrodzenia nauczycieli.
- Karta wyrównuje szanse edukacyjne (wszędzie – niezależnie od położenia i zamożności samorządu – nauczyciele muszą spełniać te same wymagania).
- Dzięki Kartie wszyscy otrzymują podwyżki, mają zagwarantowane wynagrodzenie zasadnicze, określony czas pracy i mogą realizować awans zawodowy.
- Karta jest swoistą konstytucją zawodową określającą prawa i obowiązki nauczycieli.
- Karta Nauczyciela zapewnia nauczycielom stabilizację.
- Karta chroni edukację przed pełną komercjalizacją, czyli przed urynkowaniem zasad zatrudniania i wynagradzania nauczycieli.
- Wcześniejsze zapisy nie chroniły nauczycieli przed nadużyciami ze strony dyrektorów;
- Karta Nauczyciela wprowadziła pronauczyielskie rozwiązania.

Co zagwarantowała Karta Nauczyciela?

- Określiła jednoznacznie czas pracy, w tym pensum dydaktyczne. Dała prawo do dodatków (stażowego, za pracę na wsi), prawo do funduszu zdrowotnego i socjalnego oraz nagród.

- Wprowadziła w szkołach rewolucję, jeśli chodzi o metody nauczania i warunki nauki dzieci. Nakładała na państwo między innymi obowiązek zapewnienia wiejskim szkołom wykwalifikowanych nauczycieli.
- Zagwarantowała każdemu nauczycielowi prawo do „swobody stosowania takich metod nauczania i wychowania, jakie uważa za najwłaściwsze spośród uznanych przez współczesne nauki pedagogiczne”.
- Określiła sposób doskonalenia i doksztalcania nauczycieli.
- Nałożyła na dyrekcje szkół oraz organy nadzorujące konieczność zapewnienia nauczycielom i uczniom odpowiednich warunków do pracy i nauki⁸.

3. Zmiany przepisów prawa – charakterystyka niebezpiecznej tendencji

Jak zostało wspomniane wyżej, Karta Nauczyciela oraz inne regulacje w zakresie organizacji oświaty wielokrotnie ulegały zmianom i modyfikacjom⁹. Z punktu widzenia przedmiotu tego opracowania kluczowe są dwie zmiany, które zostały już dokonane, oraz jedna projektowana. Wszystkie trzy wpisują się z trend polegający na degradacji roli zawodowej nauczyciela i wychowawcy.

Zmiana pierwsza¹⁰ wyłączyła spod Karty Nauczyciela pracowników pedagogicznych zatrudnionych dotychczas w rodzinnych ośrodkach diagnostyczno-konsultacyjnych oraz pracowników publicznych placówek opiekuńczo-wychowawczych i ośrodków adopcyjno-opiekuńczych.

Zmiana druga¹¹ – przepisy prawa zezwalają na zatrudnienie w szkole, za zgodą kuratora oświaty, a w przypadku szkoły artystycznej – ministra właściwego do spraw kultury

⁸ K. Gawroński, *Art. 1*, [w:] A. Olszewski, B. Zajda, K. Gawroński, *Karta Nauczyciela. Komentarz*, Warszawa 2023.

⁹ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (t.j. Dz.U. 2018, poz. 708, z późn. zm.), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150001418> (dostęp: 18.10.2024).

¹⁰ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. 2023, poz. 901), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20040640593> (dostęp: 18.10.2024).

¹¹ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. 2023, poz. 900), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230000900> (dostęp: 18.10.2024).

i ochrony dziedzictwa narodowego, osoby niebędącej nauczycielem, posiadającej przygotowanie uznane przez dyrektora za odpowiednie do prowadzenia danych zajęć (głównie zajęć rozwijających zainteresowania uczniów).

Zmiana trzecia (projektowana przez poprzedni rząd) idzie już krok dalej. Projekt zakłada możliwość zatrudniania w przedszkolach osób, które nie są nauczycielami, a więc nie przeszły właściwej ścieżki edukacyjnej i nie mają odpowiedniego przygotowania pedagogicznego w zakresie wiedzy, umiejętności i kompetencji.

Zmiana 1

„Treść przepisów art. 1 ustawy dotyczy zakresu podmiotowego ustawy 3 i wskazuje, kto podlega jej przepisom, oraz zawiera charakterystykę przedmiotową dotyczącą zatrudnienia nauczyciela i wyjątki pod tym względem – warunkującą podleganie przepisom ustawy. Mówiąc wprost – określa, kto jest nauczycielem w rozumieniu Karty Nauczyciela. Przywołane przepisy odnoszą się wprost do pracowników pedagogicznych zatrudnionych w wymienionych jednostkach (szkołach i placówkach), które zostały wskazane w przepisach ustaw wymienionych w art. 1. Jednak w wyniku zmian wprowadzonych kolejnymi ustawami zmieniającymi Kartę Nauczyciela jej przepisy nie dotyczą pracowników pedagogicznych zatrudnionych dotychczas w rodzinnych ośrodkach diagnostyczno-konsultacyjnych. Z dniem wejścia w życie ustawy z 5 sierpnia 2015 roku o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (Dz.U. 2018, poz. 708) wygasły posiadane przez nich uprawnienia wynikające z przepisów Karty Nauczyciela, jednak wyjątkowo i częściowo uprawnieniami objęci są emeryci i renciści, o których mowa w art. 53 ust. 2 i 3a oraz art. 72 ust. 4 Karty Nauczyciela 4. Wygasły również uprawnienia pracowników publicznych placówek opiekuńczo-wychowawczych i ośrodków adopcyjno-opiekuńczych, działających na podstawie przepisów ustawy z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (Dz.U. 2021, poz. 2268 z późn. zm.)”¹².

Zmiana 2

„Istotne na gruncie oświatowego prawa pracy jest zjawisko stopniowego poszerzania obszaru regulacji dopuszczających zatrudnianie w szkołach – do prowadzenia zajęć – osób niebędących nauczycielami. Unormowania te, mimo ich pragmatycznego charakteru, nie były lokowane wśród przepisów Karty Nauczyciela, ale w ustawie z 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe (Dz.U. 2021, poz. 1082, z późn. zm.). Tego rodzaju przepisy zawiera art. 15 ust. 1–6 Prawa oświatowego. Status pracowniczy

¹² K. Gawroński, Art. 1, [w:] A. Olszewski, B. Zajda, K. Gawroński, *Karta Nauczyciela. Komentarz*, Warszawa 2023.

tak zatrudnianych osób jest specyficzny, są one bowiem zatrudniane na podstawie Kodeksu pracy, ale przepisy szczególne nakazują stosowanie do nich niektórych, wyraźnie wskazanych, przepisów Karty Nauczyciela. Artykuł 15 ust. 1–6 Prawa oświatowego – w uzasadnionych przypadkach – pozwala na zatrudnienie w szkole, za zgodą kuratora oświaty, a w przypadku szkoły artystycznej – ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, osoby niebędącej nauczycielem, posiadającej przygotowanie uznane przez dyrektora za odpowiednie do prowadzenia danych zajęć, przy spełnieniu warunków określonych przepisami art. 10 ust. 5 pkt. 3 i 4 Karty Nauczyciela. Wówczas wymieniona osoba jest zatrudniana przez dyrektora na zasadach określonych w Kodeksie pracy, stosuje się jednak do niej przepisy art. 42 Karty Nauczyciela dotyczące tygodniowego obowiązkowego wymiaru godzin zajęć nauczycieli”¹³.

Zmiana 3 – tak zwane „Lex Czarnek” (projekt)

Nowa wersja projektu nowelizacji ustawy – Prawo oświatowe, Karty Nauczyciela i innych ustaw oświatowych¹⁴ przewiduje wiele zmian między innymi w zakresie obsady funkcji kierowniczych, działalności organizacji zewnętrznych w szkole, edukacji domowej czy godzin dostępności¹⁵. „Lex Czarnek” jest projektem¹⁶, o którym nieprzerwanie mówi się w środowiskach edukacyjnych od kilku lat.

Główny nurt dyskusji, ten najbardziej „gorący” i najszerzej komentowany w publikacjach, dotyczy następujących obszarów zmian: wzmocnienia roli organu sprawującego nadzór pedagogiczny, w tym kuratora oświaty, awans zawodowy nauczycieli, ocena pracy, spełnianie obowiązku szkolnego poza szkołą, czyli nowe wytyczne dla edukacji domowej, godziny dostępności nauczycieli, zgoda kuratora oświaty na prowadzenie zajęć przez stowarzyszenia i nowe kompetencje rady rodziców. Obecnie nie wiadomo, jakie stanowisko w tej sprawie zajmie obecny rząd. Tym bardziej warto sygnalizować spektrum problemów, które mogą wynikać z poprzedniego, jak dotąd ostatniego, projektu.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. 2023, poz. 900).

¹⁵ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 roku Karta Nauczyciela (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1762, z późn. zm.), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20210001762> (dostęp: 18.10.2024).

¹⁶ Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Prawo oświatowe oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=9CDBBCB1C8E1A0F0C12588E200-308ED9> (dostęp: 18.06.2023).

Odnosząc się do wymienionych wyżej obszarów warto zasygnalizować najważniejsze zmiany wynikające z projektu nowelizacji ustawy – Prawo oświatowe.

1. W projekcie przewidziano szersze uprawnienia kuratora oświatowy, które przejawiają się w konieczności uzyskania pozytywnej opinii kuratora na podjęcie pewnych czynności w zakresie obsady funkcji kierowniczych, przede wszystkim dyrektora. Pozytywna opinia kuratora będzie wymagana między innymi w przypadku powierzenia funkcji dyrektora tak zwanemu menedżerowi, czyli osobie niebędącej nauczycielem czy powierzenia funkcji dyrektora bez konkursu. Poza tym organ nadzoru pedagogicznego będzie mógł wystąpić do organu prowadzącego z wnioskiem o zawieszenie dyrektora w obowiązkach służbowych i to jeszcze przed złożeniem wniosku o wszczęcie przeciwko temu dyrektorowi postępowania dyscyplinarnego.
2. Możliwość skrócenia do 9 miesięcy stażu na stopień nauczyciela mianowanego. Nowy przepis przejściowy ma dotyczyć nauczycieli z co najmniej dziesięcioletnim stażem w szkole, którzy odbywają staż na starych zasadach. Rozszerzony ma zostać również zakres stosowania przepisów przejściowych dotyczących nauczycieli dyplomowanych.
3. Propozycje zmian w zakresie oceny pracy nauczyciela mianowanego, który zamierza ubiegać się o awans na dyplomowanego. Chodzi o doprecyzowanie przepisów w ten sposób, aby wprost z Karty Nauczyciela wynikało, że do 3-letniego okresu podlegającego ocenie pracy nie wlicza się okresów usprawiedliwionej nieobecności trwających dłużej niż trzy miesiące.
4. W projekcie znalazły się nowe wytyczne dla edukacji domowej, które doprecyzowują warunki udzielania zezwolenia na edukację domową oraz ułatwiają uczniom i ich rodzicom korzystania ze wsparcia szkoły. Edukacja domowa zostanie zmieniona w pięciu ważnych kwestiach, w tym między innymi w przywróceniu funkcjonującego wcześniej rozwiązania dotyczącego możliwości wydawania zezwolenia na edukację domową pod warunkiem, że szkoła lub placówka, do której dziecko zostało przyjęte, znajduje się na terenie województwa, w którym dziecko mieszka, oraz określenia terminu na złożenie wniosku o edukację domową.
5. Nowe rozwiązanie ma za zadanie uelastyczyć przydział godzin dostępności w niektórych przypadkach. Pierwszy z nich dotyczy nauczyciela realizującego mniej niż 6 godzin tygodniowo bezpośrednio z uczniami lub na ich rzecz. Dyrektor w takim przypadku będzie sam ustalał wymiar godzin dostępności odpowiednio do potrzeb szkoły.

6. Projekt przewiduje wzmocnienie pozycji rodziców w zakresie decydowania o treściach kierowanych do ich dzieci przez stowarzyszenia lub inne organizacje. W związku z tym rada rodziców otrzyma uprawnienia do przeprowadzenia konsultacji z rodzicami przed wydaniem opinii wymaganej do wyrażenia przez dyrektora zgody na rozpoczęcie takiej działalności. Dodatkowo w przypadku, gdy warunki działalności na terenie szkoły stowarzyszenia lub innej organizacji będą przewidywały prowadzenie zajęć z uczniami, będą one mogły być prowadzone pod warunkiem uzyskania pozytywnej opinii kuratora oświaty¹⁷.

Po ostatnim prezydenckim wecie trwały kolejne prace nad projektem nowelizacji prawa oświatowego, które wywołały wiele kontrowersji.

Jest jednak w gąszczu komentarzy i opinii na temat kontrowersyjnego projektu coś, o czym niemal się nie mówi: projekt przewiduje szerszą niż dotychczas możliwość zatrudniania w przedszkolu osób niemających kwalifikacji nauczycielskich.

Zadziwiające jest to, że aspekt ten jest permanentnie marginalizowany w debacie poświęconej zmianom w prawie. Problem ten podnoszony jest właściwie wyłącznie na stronach internetowych Związku Nauczycielstwa Polskiego. W opinii Związku Nauczycielstwa Polskiego wejście w życie „Lex Czarnek” doprowadzi do zatrudniania w publicznych przedszkolach osób niebędących nauczycielami do prowadzenia wszystkich zajęć, a nie jak dotychczas wyłącznie zajęć rozwijających zainteresowania, a tym samym do likwidacji Karty Nauczyciela w tych placówkach i zatrudniania na podstawie Kodeksu pracy.

Warto przywołać stanowisko Krzysztofa Baszczyńskiego, wiceprezesa Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego w tej sprawie:

„W dyskusji o negatywnych konsekwencjach lex Czarnek 2.0 skupiono się głównie na blokowaniu działalności organizacji społecznych w szkołach czy zamykaniu rąk dyrektorom, co jest oczywiście problemem. Natomiast wszyscy zainteresowani powinni podnosić również problem możliwości zatrudniania w przedszkolach osób niebędących nauczycielami. Ta niewinnie brzmiąca poprawka ma swoje określone skutki i trzeba ją oceniać w szerszym kontekście.

¹⁷ Powrót Lex Czarnek – nowy projekt nowelizacji Prawa oświatowego, <https://www.portal-oswiatowy.pl/top-tematy/powrot-lex-czarnek-nowy-projekt-nowelizacji-prawa-oswiatowego-22479.html> (dostęp: 17.05.2023).

Nie bez przyczyny postanowiono wykreślić z ustawy przepis, który mówi, że nienauczyciel zatrudniony w przedszkolu może realizować tylko pewne dodatkowe zajęcia dla dzieci. Prostą konsekwencją wykreślenia tego zapisu jest to, że w tak zwanych uzasadnionych przypadkach, a takie mogą się znaleźć zawsze, zajęcia z dzieckiem, nie tylko te rozwijające zainteresowania, będą mogły być prowadzone przez osoby niebędące nauczycielami. A więc przez osoby, których nie dotyczy nasza pragmatyka zawodowa.

To nie jest żaden sposób na braki kadrowe, ale to jest sposób na to, żeby obniżyć koszty pracownicze. Bo wiadomo, że zatrudniane na tych zasadach osoby nie będą podlegały rozwiązaniom zawartym w pragmatyce nauczycielskiej. To jest bardzo groźny zapis. Sprawa zajęła się Komisja Ochrony Pracy Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego, która organizuje spotkanie z przedstawicielami wszystkich okręgów Związku, związanymi z nauczaniem przedszkolnym. Trzeba o tym mówić, ponieważ zagrożenie związane z tą zmianą nie zostało zauważone. To jest kwestia istotna dla jakości pracy, dla samych nauczycieli w przedszkolach, ale nie dla rodziców czy samorządów. Samorządom to może być akurat na rękę”¹⁸.

Jak już wcześniej zaznaczono, wejście przepisów w życie w takim kształcie doprowadzi do zatrudniania w publicznych przedszkolach osób niebędących nauczycielami do prowadzenia wszystkich zajęć, a nie jak dotychczas wyłącznie zajęć rozwijających zainteresowania, a tym samym do likwidacji Karty Nauczyciela w tych placówkach i zatrudniania na podstawie Kodeksu pracy.

4. Kształcenie nauczycieli – zarys w perspektywie historycznej

Początków systemowego przygotowania nauczycieli należy upatrywać w decyzjach podjętych przez Komisję Edukacji Narodowej (1773–1794), której ustawy dla stanu akademickiego umożliwiały powoływanie w ramach uniwersytetów tak zwanych „seminariów kandydatów stanu akademickiego” oraz tworzenie pozauniwersyteckich seminariów nauczycielskich.

Dwudziestolecie międzywojenne przyniosło w zakresie kształcenia nauczycieli sporo zmian. Rok po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wydano dekret o kształceniu

¹⁸ Czy Lex Czarnek 2.0 otwiera furtkę do likwidacji Karty Nauczyciela w przedszkolach? Krzysztof Baszczyński: bądźmy mądrzy przed szkodą, <https://glos.pl/czy-lex-czarnek-2-0-otwiera-furtke-do-likwidacji-karty-nauczyciela-w-przedszkolach-krzysztof-baszczyński-badźmy-mądrzy-przed-szkoda> (dostęp: 17.05.2023).

nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim, który ujednolicił organizację i program kształcenia nauczycieli na terenie całej Polski.

Kolejną reformę przeprowadzono w roku 1932. Zlikwidowano seminaria nauczycielskie i powołano do życia trzyletnie licea pedagogiczne. Przygotowywały one do pracy nauczycieli niższych klas szkoły powszechnej, natomiast uniwersytety kształciły nauczycieli szkół średnich.

Po drugiej wojnie światowej nauczyciele byli kształceni w liceach pedagogicznych. Absolwenci mieli prawo ubiegać się o przyjęcie na studia. Taka forma kształcenia funkcjonowała do końca lat sześćdziesiątych. Od roku 1954 natomiast działały dwuletnie studia nauczycielskie. Miały one zastąpić licea pedagogiczne, o których panowała opinia, że mają niezadowalający poziom kształcenia merytorycznego. Studia nauczycielskie zlikwidowano w roku 1970 (część z nich przekształciła się w wyższe studia nauczycielskie). Zaczęły one ponownie działać w zmienionej formule organizacyjnej i programowej na początku lat osiemdziesiątych. Oferta studiów nauczycielskich była skierowana do osób, które po uzyskaniu świadectwa dojrzałości chciały w ciągu dwuletniego cyklu kształcenia zdobyć kwalifikacje zawodowe.

Nie można pominąć faktu, że w uchwalonej w roku 1972 ustawie – Karta Praw i Obowiązków Nauczyciela określono konieczność posiadania przez wszystkich nauczycieli wykształcenia wyższego. Skutkiem uchwalenia tego aktu było wprowadzenie w systemie kształcenia podziału na studia oraz kierunki nauczycielskie oraz nienauczycielskie oraz ujednolicenie programów kształcenia pedagogicznego¹⁹.

5. Skrócony przegląd strat. Procedura kształcenia nauczycieli oraz sytuacja innych pracowników pedagogicznych

Standard kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej (klasy I–III szkoły podstawowej). Zmiany opisane w poprzedniej części tego opracowania są zmianami groźnymi. Stanowią

¹⁹ M. Latoch-Zielińska, *Polski system kształcenia nauczycieli – historia i współczesność*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” 2023, t. 32, s. 2–4.

zagrożenie przede wszystkim dla jakości pracy szkoły, bowiem jakość kształcenia i wychowania (a więc szerzej – edukacji) zapewniają właśnie głównie nauczyciele.

Standardy kształcenia nauczycieli na uczelniach wyższych gwarantują wysokiej jakości, wszechstronnie wykształconych specjalistów. Zmiany przepisów otworzyły furtkę do zatrudniania w przedszkolach osób, które moźolną i wymagającą ścieżkę edukacyjną ominęły. Nie są więc w żaden sposób przygotowane do pracy z dziećmi ani pod względem metodycznym, ani wychowawczym. To stanowi realne niebezpieczeństwo dla rozwoju najmłodszych.

„Związek Nauczycielstwa Polskiego alarmuje, że wejście w życie lex Czarnek 2.0 doprowadzi do zatrudniania w publicznych przedszkolach osób niebędących nauczycielami do prowadzenia wszystkich zajęć, a nie jak dotychczas zajęć rozwijających zainteresowania. Może to spowodować w konsekwencji likwidację Karty Nauczyciela w tych placówkach i upowszechnienie zatrudniania na podstawie Kodeksu pracy”²⁰.

Cytowany już wcześniej Krzysztof Baszczyński mówi:

„W dyskusji o negatywnych konsekwencjach lex Czarnek 2.0 skupiono się głównie na blokowaniu działalności organizacji społecznych w szkołach czy związywaniu rąk dyrektorom, co jest oczywiście problemem. Natomiast wszyscy zainteresowani powinni podnosić również problem możliwości zatrudniania w przedszkolach osób niebędących nauczycielami. Ta niewinnie brzmiąca poprawka ma swoje określone skutki i trzeba ją oceniać w szerszym kontekście.

Nie bez przyczyny postanowiono wykreślić z ustawy przepis, który mówi, że nienauczytel zatrudniony w przedszkolu może realizować tylko pewne dodatkowe zajęcia dla dzieci. Prostą konsekwencją wykreślenia tego zapisu jest to, że w tak zwanych uzasadnionych przypadkach, a takie mogą się znaleźć zawsze, zajęcia z dzieckiem nie tylko te rozwijające zainteresowania, będą mogły być prowadzone przez osoby niebędące nauczycielami. A więc przez osoby, których nie dotyczy nasza pragmatyka zawodowa”²¹.

Konsekwencje tych zmian mają dwa oblicza. Wiadomo, że osoby niebędące nauczycielami będą zatrudniane na zasadach, które przewiduje Kodeks pracy, a nie nauczycielska pragmatyka zawodowa. Jest to więc ewidentny sposób na obniżenie kosztów pracowniczych, z czego najbardziej zadowolone będą samorządy.

²⁰ Czy Lex Czarnek 2.0 otwiera furtkę do likwidacji Karty Nauczyciela...

²¹ Ibidem.

Drugie oblicze jest, z punktu widzenia społecznego i pedagogicznego, znacznie groźniejsze: to obniżenie jakości pracy placówek zatrudniających niedostatecznie wykształconych pracowników.

Obecnie standardy kształcenia nauczycieli edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej są gwarancją wysokiej jakości absolwentów szkół wyższych i później pracowników. Wymagania ogólne w standardzie wyglądają następująco:

1. Wymagania ogólne

- 1.1.** Standard ma zastosowanie do kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej (klasy I–III szkoły podstawowej) prowadzonego na studiach na kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, zwanych dalej „studiami”.
- 1.2.** Standard nie ma zastosowania do kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela przedmiotu, nauczyciela teoretycznych przedmiotów zawodowych, nauczyciela praktycznej nauki zawodu, nauczyciela prowadzącego zajęcia, nauczyciela psychologa, nauczyciela pedagoga specjalnego, nauczyciela logopedy i nauczyciela prowadzącego zajęcia wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka.
- 1.3.** Studia są jednolitymi studiami magisterskimi.
- 1.4.** Studia stacjonarne trwają nie krócej niż 9 semestrów. Studia niestacjonarne mogą trwać dłużej niż studia stacjonarne.
- 1.5.** Liczba godzin zajęć, w tym praktyk zawodowych, nie może być mniejsza niż 2860. Program studiów może określać dla studiów prowadzonych w formie niestacjonarnej mniejszą liczbę godzin zajęć, jeżeli zapewnia osiągnięcie takich samych efektów uczenia się jak na studiach prowadzonych w formie stacjonarnej.
- 1.6.** Liczba punktów ECTS konieczna do ukończenia studiów nie może być mniejsza niż 300.
- 1.7.** Kierunek pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna jest przyporządkowany do dyscypliny naukowej – pedagogika jako dyscypliny wiodącej.

2. Zajęcia i grupy zajęć

- 2.1.** Proces kształcenia jest realizowany w postaci zajęć lub grup zajęć przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej (klasy I–III szkoły podstawowej).

2.2. W przypadku studiów o profilu:

- 1)** ogólnoakademickim – program studiów obejmuje zajęcia lub grupy zajęć, związane z prowadzoną w uczelni działalnością naukową w dyscyplinie naukowej lub artystycznej, do której jest przyporządkowany kierunek studiów, w wymiarze większym niż 50% liczby punktów ECTS koniecznej do ukończenia studiów, i uwzględnia udział studentów w zajęciach przygotowujących do prowadzenia działalności naukowej lub udział w tej działalności;
- 2)** praktycznym – program studiów obejmuje zajęcia lub grupy zajęć kształtujące umiejętności praktyczne w wymiarze większym niż 50% liczby punktów ECTS koniecznej do ukończenia studiów.

2.3. Kształcenie przygotowujące do wykonywania zawodu nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej (klasy I–III szkoły podstawowej) obejmuje przygotowanie merytoryczne i przygotowanie pedagogiczne. Przygotowanie pedagogiczne obejmuje przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne i przygotowanie dydaktyczne²².

Ważne, aby w tym miejscu wybrzmiały ogólne efekty uczenia, obecne w standardzie kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej. Kształcenie według tego standardu jest bowiem bezsprzecznie gwarancją wysokiej jakości specjalistów gotowych do podejmowania wyzwań zawodowych.

Standard kształcenia określony w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 roku określa dodatkowo szczegółowe efekty kształcenia, plan praktyk zawodowych i pedagogicznych, wymagania dotyczące infrastruktury uczelni, osób prowadzących kształcenie, minimalnej liczby godzin i punktów ECTS.

Jak wykazano powyżej, kompetencje absolwenta kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna są rozbudowane i nade wszystko wszechstronne. Wymienione efekty kształcenia realizowane są również na praktykach pedagogicznych i zawodowych

²² Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 roku w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U., poz. 1450), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001450> (dostęp: 18.10.2024).

(metodycznych), gdzie studenci mają okazję zdobywać doświadczenie pod okiem nauczycieli w wybranych placówkach edukacyjnych.

W Instytucie Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, w którym jestem zatrudniona, łączna liczba godzin dydaktycznych na kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna wynosi 3305. Praktyki realizowane są w wymiarze 300 godzin.

Dopuszczenie możliwości zatrudniania w przedszkolach osób, które nie przeszły tej wymagającej ścieżki kształcenia, wydaje się nie tylko lekkomyślne, ale też groźne. Praca z dziećmi w wieku przedszkolnym pełna jest wyzwań wychowawczych i metodycznych, wymaga przygotowania psychologiczno-pedagogicznego, wiedzy z zakresu metod wspierania rozwoju, podstaw dydaktyki, kultury języka oraz kompetencji w zakresie nauczania języka obcego oraz wychowania fizycznego.

Tym bardziej opisywana tendencja, która subtelnie i pod płaszczykiem innych, bardziej atrakcyjnych medialnie problemów, rozwija się i materializuje w przepisach prawa, winna być dostrzeżona, nazwana i opisana. Po to właśnie powstało to krótkie opracowanie.

6. Wychowawcy w domach dziecka, w pogotowiach opiekuńczych oraz pracownicy ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych – pracownicy samorządowi bez przywilejów wynikających z Karty Nauczyciela

Na mocy art. 237 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej²³ od 1 stycznia 2014 roku przestaną być oni nauczycielami zatrudnionymi na podstawie Karty Nauczyciela, a staną się pracownikami samorządowymi. Co to oznacza? Między innymi to, że nauczyciele spędzają z wychowankami 26 godzin tygodniowo, takie mają pensum. Pracownikom samorządowym pensum określa dyrektor placówki – zwykle wynosi ono 30 godzin.

²³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. 2022, poz. 447, z późn. zm.), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000447> (dostęp: 18.10.2024).

„W związku z uchynieniem wskazanego w przepisie art. 1 ust. 1a Karty Nauczyciela przez okres 2 lat do pracowników placówek wsparcia dziennego i placówek opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego, socjalizacyjnego, wielofunkcyjnych, rodzinnych i regionalnych, które powstały na skutek przekształcenia z placówek działających na podstawie poprzednio obowiązujących przepisów ustawy o pracownikach samorządowych (art. 228 ust. 1 i art. 229 ust. 1–7 ustawy), zatrudnionych na podstawie Karty Nauczyciela, stosuje się poprzednie przepisy. W tym okresie nadzór pedagogiczny sprawuje wojewoda. Po dniu 1 stycznia 2014 roku należy stosować przepisy ustawy o pracownikach samorządowych. W nowo powstałych placówkach wsparcia dziennego, opiekuńczo-wychowawczych wszystkich typów, w tym rodzinnych oraz regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej, począwszy od dnia 1 stycznia 2012 roku, zatrudnienie może odbywać się wyłącznie na podstawie ustawy o pracownikach samorządowych bądź kodeksu pracy, jeśli placówkę prowadzi podmiot, który uzyskał na to zadanie zlecenie”²⁴.

Dla uściślenia warto powyższą informację uzupełnić o stosowny komentarz:

„Niniejszy przepis normuje sytuację prawną jednej kategorii osób, a mianowicie nauczycieli, wychowawców i innych pracowników pedagogicznych zatrudnionych przed dniem wejścia w życie ustawy z dnia 27 czerwca 2003 roku o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 137, poz. 1304) w publicznych placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz ośrodkach adopcyjno-opiekuńczych działających na podstawie ustawy o pomocy społecznej, a w dniu wejścia w życie niniejszej ustawy zatrudnionych w publicznych placówkach opiekuńczo-wychowawczych wsparcia dziennego oraz w całodobowych placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego, typu socjalizacyjnego, typu specjalistyczno-terapeutycznego, typu rodzinnego, a także w regionalnych placówkach opiekuńczo-wychowawczych – ustawę – Karta Nauczyciela stosowało się przez okres 2 lat od dnia wejścia w życie komentowanej ustawy, czyli do dnia 31 grudnia 2013 roku.

2. Osoby, o których mowa w powyższym punkcie niniejszego komentarza, po upływie 2 lat od dnia wejścia w życie tej ustawy, czyli z dniem 1 stycznia 2014 roku, stały się pracownikami samorządowymi w rozumieniu ustawy o pracownikach samorządowych. Przekształcenie statusu prawnego tych osób nastąpiło z mocy prawa, a zatem kierujący tymi podmiotami nie byli zobowiązani do podejmowania działań zmierzających do dostosowania ich statusu prawnego”²⁵.

²⁴ K. Tryniszewska, *Art. 237, [w:] Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2015.

²⁵ S. Nitecki, *Art. 237, [w:] A. Wilk, S. Nitecki, Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, LEX/el. 2021.

Zmiany polegające na przekształceniu stosunku pracy nauczyciela mianowanego w stosunek pracy pracownika samorządowego są równoznaczne z odebraniem pedagogom przywilejów, które są zarezerwowane dla nauczycieli podlegających pod Kartę Nauczyciela. Konsekwencje dla nauczycieli są znaczące: obniżenie wynagrodzenia, zwiększenie liczby godzin prowadzenia zajęć, utrata prawa do korzystania z urlopu dla poratowania zdrowia, utrata prawa do przejścia w stan nieczynny. Wyłączenie pracowników pedagogicznych ośrodków opiekuńczo-wychowawczych spod ustawy Karta Nauczyciela nie oznacza rozwiązania stosunku pracy, dlatego dla nauczycieli nie przewiduje się również prawa do odprawy.

7. Zakończenie

System edukacyjny razem z systemem administracji oświatowej stanowią nie tylko przedmiot badań społecznych (pedagogicznych oraz socjologicznych), ale także prawno-historycznych, bowiem zagadnienia organizacji systemu edukacyjnego mają podłoże prawne i konteksty historyczne. Celem niniejszego opracowania było zwrócenie uwagi na tendencję do degradacji roli zawodowej nauczyciela i wychowawcy.

Opisywane wyżej postępowanie polegające na zmianach regulacji prawnych w obszarze oświaty, prowadzi do niepokojących konsekwencji o charakterze społecznym. Niektóre z nich można zidentyfikować na podstawie zorganizowanych obserwacji etnograficznych w środowiskach pedagogicznych (szkoły i inne placówki oświatowe, kuratoria, jednostki samorządowe odpowiedzialne za edukację, środowisko akademickie), jak również poprzez analizę treści naukowych i publicystycznych.

Do owych konsekwencji zaliczam między innymi zmniejszenie motywacji do podejmowania roli zawodowej nauczyciela i wychowawcy, obniżony poziom zaufania obecny u wszystkich uczestników procesów edukacyjnych, wypalenie zawodowe i studenckie wypalenie akademickie, spadek autorytetu nauczycieli i wychowawców, podwyższony poziom lęku, chaos informacyjny, brak poczucia kontroli i przewidywalności. Inne możliwe konsekwencje należałoby zidentyfikować empirycznie, ale to zadanie na potrzeby innego opracowania.

W dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społeczno-kulturowej sektor usług edukacyjnych winien być stabilny, a mechanizmy (głównie prawne) regulujące i organizacyjne oświatę nastawione powinny być jednoznacznie na rozwiązania projakościowe. Ścieżki „na skróty”, które zostały tu zasygnalizowane i zwięźle opisane, służą niemal wyłącznie interesom ekonomicznym. Ich oszczędność jest jednak pozorna, bowiem w dłuższej perspektywie prowadzą do jeszcze głębszej zapaści edukacyjnej niż ta, w której obecnie jesteśmy.

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa z dnia 1 lipca 1926 roku o stosunkach służbowych nauczycieli (t.j. Dz.U. 1932 nr 104, poz. 873).
- Ustawa dnia 27 kwietnia 1956 r. o prawach i obowiązkach nauczycieli (Dz.U. 1956 nr 12, poz. 63).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 1972 r. Karta praw i obowiązków nauczyciela (Dz.U. 1972 nr 16, poz. 114).
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz.U. 2022, poz. 1510, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (t.j. Dz.U. 2023, poz. 984).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. 2023, poz. 901).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. 2022, poz. 447, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (t.j. Dz.U. 2018, poz. 708, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. 2023, poz. 900).
- Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim (Dz.U. 1919 nr 14, poz. 185).
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U. 2019, poz. 1450).

Literatura

- Gawroński Krzysztof, *Art. 1*, [w:] Artur Olszewski, Beata Zajda, Krzysztof Gawroński, *Karta Nauczyciela. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Homplewicz Janusz, *Polskie prawo szkolne. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1984.
- Krasuski Józef, *Historia wychowania. Zarys syntetyczny*, Warszawa 1989.

- Latoch-Zielińska Małgorzata, *Polski system kształcenia nauczycieli – historia i współczesność*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” 2023, t. 32.
- Majewski Stanisław, *Kształtowanie się systemu zarządzania oświatą w Polsce od XVIII do XX wieku (zarys historyczny)*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne” 2003, t. 14.
- Nitecki Stanisław, Art. 237, [w:] Wilk Aleksandra, Nitecki Stanisław, *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, LEX/el. 2021.
- Tryniszewska Katarzyna, Art. 237, [w:] *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2015.

Netografia

- Co daje Karta i dlaczego jest tak ważnym dokumentem?, <https://znp.edu.pl/co-daje-karta-i-dlaczego-jest-tak-waznym-dokumentem>.
- Czy Lex Czarnek 2.0 otwiera furtkę do likwidacji Karty Nauczyciela w przedszkolach? Krzysztof Baszczyński: Bądźmy mądrzy przed szkodą, <https://glos.pl/czy-lex-czarnek-2-0-otwiera-furtke-do-likwidacji-karty-nauczyciela-w-przedszkolach-krzysztof-baszczyński-badźmy-mądrzy-przed-szkoda>.
- Druk nr 2710. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Prawo oświatowe oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2710>.
- Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Prawo oświatowe oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=9CDBBCB1C8E1-A0F0C12588E200308ED9>.
- Powrót Lex Czarnek – nowy projekt nowelizacji prawa oświatowego, <https://www.portaloswiatowy.pl/top-tematy/powrot-lex-czarnek-nowy-projekt-nowelizacji-prawa-oswiatowego-22479.html>.

► STRESZCZENIE

Tendencja do zawężania kategorii osób objętych pragmatyką zawodową – dyskusja wokół Karty Nauczyciela. Perspektywa społeczno-pedagogiczna oraz prawna

W tekście dokonano zwięzłej rekonstrukcji problemu badawczego, określonego jako uleganie, na przestrzeni lat, niebezpiecznej tendencji, polegającej na wyłączaniu kolejnych grup pracowniczych spod parasola przepisów Karty Nauczyciela. Co istotne, zmiany te zostały już dokonane, a inne, wpisujące się w tę tendencję, są projektowane niezależnie od opcji politycznej, która aktualnie sprawuje władzę. Zmiany, o których mowa, mają swoje konsekwencje prawne, ekonomiczne i społeczno-pedagogiczne. To właśnie oczekiwane konsekwencje ekonomiczne są motorem owych zmian. Mamy

do czynienia bowiem z radykalną redukcją kosztów pracowniczych, pod warunkiem, że stosunek pracy owego pracownika nie jest regulowany przez przepisy Karty Nauczyciela.

Pierwsza zmiana przepisów prawa wyłączyła spod Karty Nauczyciela pracowników pedagogicznych zatrudnionych dotychczas w rodzinnych ośrodkach diagnostyczno-konsultacyjnych oraz pracowników publicznych placówek opiekuńczo-wychowawczych i ośrodków adopcyjno-opiekuńczych. Pracownicy ci to w większości wykształceni i doświadczeni pedagodzy, często latami podnoszący kwalifikacje, oraz tacy, którzy mieli lub mają jednocześnie okresy pracy w placówkach edukacyjnych. Dla nich ta zmiana jest krzywdząca i niesprawiedliwa. Ponadto jest też stygmatyzująca, ma konsekwencje dla całego środowiska pedagogicznego oraz akademickiego.

Zmiana druga, już dokonana, oznacza, że przepisy prawa zezwalają już na zatrudnienie w szkole, za zgodą kuratora oświaty, a w przypadku szkoły artystycznej – ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, osoby niebędącej nauczycielem, posiadającej przygotowanie uznane przez dyrektora za odpowiednie do prowadzenia danych zajęć (głównie zajęć rozwijających zainteresowania uczniów). To otwarta furtka do zatrudniania pracowników bez kwalifikacji i doświadczenia, ale za to z niskimi oczekiwaniami finansowymi.

Zmiana trzecia (projektowana przez poprzedni rząd) idzie już krok dalej. Projekt zakładał możliwość zatrudniania w przedszkolach osób, które nie są nauczycielami, a więc nie przeszły właściwej ścieżki edukacyjnej i nie mają odpowiedniego przygotowania pedagogicznego w zakresie wiedzy i doświadczenia. Ta zmiana nie weszła w życie, ale miała wielu zwolenników. Być może, a coraz częściej informacja taka pada nieoficjalnie w szkolnych kuluarach, rozwiązanie to będzie w nieco zmienionej formie wprowadzane do naszego ładu prawnego i społecznego, gwarantuje bowiem oszczędności.

Wyniki prowadzonych analiz są jednoznaczne: pod pretekstem niezbędnych oszczędności od lat, w dość zakamuflowany bardziej medialnymi i spektakularnymi wątkami sposób, próbuje się deprecjonować pracowników pedagogicznych zatrudnionych poza szkołą oraz zdewaluować zawód nauczyciela wprowadzając do szkolno-edukacyjnej rzeczywistości pracowników bez kompleksowego przygotowania nauczycielskiego w zakresie wiedzy, kompetencji i umiejętności. To groźne pod wieloma względami, bowiem jakość szkoły, kształcenia i wychowania gwarantuje wysokiej jakości kadra. Nie kolorowe budynki, podręczniki, boiska i uroczystości (bo to tylko narzędzia), ale kadra pedagogiczna, która te narzędzia potrafi i chce wykorzystać.

► SUMMARY

The Tendency to Narrow the Categories of People on the Basis of Professional Pragmatics – Discussion Around the Teacher’s Charter. Socio-Pedagogical and Legal Perspective

The text contains a concise reconstruction of the research problem defined as succumbing, over the years, to a dangerous tendency to exclude subsequent employee groups from the umbrella of the provisions of the Teacher’s Charter. Importantly, these changes have already been made, and others that fit in this trend are being planned regardless of the political option that is currently in power. The changes in question have legal, economic and socio-pedagogical consequences. The expected economic consequences are the driving force behind these changes. We are dealing with a radical reduction in employee costs, provided that the employee’s employment relationship is not regulated by the provisions of the Teacher’s Charter.

The first change in the law excluded from the Teacher’s Charter the pedagogical employees previously employed in the family diagnostic and consultation centers and the employees of public care and educational facilities and of the adoption and care centers. These employees are mostly educated and experienced teachers, who often spend years improving their qualifications, and those who have had or are currently having periods of work in educational institutions. For them, this change is unfair. Moreover, it is also stigmatizing and has consequences for the entire teaching and academic community.

The second change, already introduced, means that the law now allows employment in schools, with the consent of the education superintendent, and in the case of an art school – of the minister responsible for culture and protection of the national heritage, of a person who is not a teacher, with preparation recognized by the headteacher as appropriate for conducting specific classes (mainly classes that develop students’ interests). This is an open door to employing members of the staff without qualifications and experience, but with low financial expectations.

The third change (designed by the previous government) goes a step further; the project assumed the possibility of employing people who are not teachers, and therefore have not completed the appropriate educational path and do not have appropriate pedagogical preparation in terms of knowledge and experience, in kindergartens. This change did not enter into force, but it had many supporters. Perhaps, and more and more often, such information is reported unofficially in school halls, this solution will be introduced, in a slightly changed form, into our legal and social order, as it guarantees savings.

The results of the conducted analyses are clear: under the pretext of necessary savings, for years, in a way quite camouflaged by the majority of the media and by spectacular threads, attempts have been made to depreciate teaching staff employed outside schools and attempts have been made to devalue the teaching profession by introducing workers without comprehensive teacher training in the field of knowledge, without competences and skills. This is dangerous in many respects because the quality of the school, education and upbringing is guaranteed by high-quality staff. Not colorful buildings, textbooks, sports fields and celebrations (because these are just tools), but teaching staff who can and want to use these tools.